

М.П. Тарнавський, канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Т.В. Решитько, ст. наук. співроб.

Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення

Структура та професійно-кваліфікаційний рівень безробітних села

Дана публікація присвячена розгляду проблем структури та професійно-кваліфікаційного складу безробітних у сільській місцевості, аналізу факторів, що впливають на них.

сільське безробіття, структура безробітних, професійно-кваліфікаційний склад безробітних, зайнятість населення, самозайнятість сільського населення

У процесі становлення ринкових відносин в Україні відбулася зміна ролі держави щодо вирішення проблем зайнятості населення. Це особливо помітно в аграрному секторі економіки. Держава добровільно відмовилася від монопольного права на землю та майно і безоплатно передала їх у власність селянам. Їх право самостійно вибирати ринкові організаційно-правові форми господарювання, засновані на приватній власності, а отже і вирішувати проблему зайнятості, були закріплені чинним законодавством. Селянам, які отримали належні їм земельні та майнові паї, держава надала певні гарантії лібералізації їхньої діяльності. Ліквідовано примус громадян до праці, вибору форм господарювання та виду своєї діяльності.

За цих умов проблему зайнятості все більше доводиться вирішувати безпосередньо самим селянам. Держава бере участь у цьому процесі шляхом формування політики зайнятості, законодавчого закріплення певних „правил гри”, розробки програм зайнятості, інших видів зайнятості. Метою статті є дослідження сільського безробіття та надання рекомендацій щодо шляхів його подолання.

Питанням вивчення проблем зайнятості, ліквідації безробіття присвячена велика кількість наукових робіт українських вчених-економістів. Серед них Г.І. Купалова, О.А. Бугуцький, В.С. Дієсперов, І.Ф. Гнибіденко, А.Д. Руснак та інші.

В умовах аграрних перетворень на селі важливим постає питання відслідковування, аналізу потенційної готовності селян до самостійної організації своєї діяльності, можливості започаткування власної справи. Як показує практика, нові підходи до цих питань селянами психологічно ще не дуже сприймаються. На сьогоднішній день у сільській місцевості відчувається низький рівень економічної активності, а в окремих населених пунктах спостерігається стан розгубленості. Селяни отримали власність, певні юридичні права, але як розпорядитися ними, вони не знають. У них ще залишився старий стереотип мислення стосовно того, що хтось за них вирішить ці питання та надасть їм робочі місця. Більшість сільських жителів ще не наважується заснувати власну справу.

Статистичні дані щодо стану економічної активності у 2000-2001 роках свідчать, що більшість безробітних селян (93,9-94,0%) намагалася знайти роботу за наймом, але знаходили її не більше 5% безробітного сільського населення. Що ж до започаткування селянами підприємницької діяльності, то її намагалися організувати лише 1,1-1,3% безробітних мешканців села (табл. 1.), [1].

Таблиця 1 - Характеристика діяльності безробітного сільського населення України щодо працевлаштування

	2000 рік	2001 рік
1. Безробітне сільське населення у віці 15-70 років, всього, тис.осіб	458,1	466,8
у тому числі (у відсотках до підсумку):		
а) шукали роботу	93,9	94,0
б) намагалися організувати власну справу	1,1	1,3
2. Із загального числа безробітних (у відсотках до підсумку):		
а) знайшли роботу та приступають до неї	1,4	1,2
упродовж найближчих двох тижнів		
б) знайшли роботу і чекають відповіді	3,6	3,5

Статистичні дані щодо економічної активності населення показують, що абсолютна більшість безробітних селян знаходиться у працездатному віці, з них майже 65,3% - у віці від 25 до 49 років [2]. Більше 20,0% безробітних складають непрацевлаштовані випускники загальноосвітніх шкіл, вищих навчальних закладів, особи, демобілізовані після військової строкової служби, та інші категорії населення, тобто громадяни, які або зовсім не володіють професійними знаннями, або ж не мають практичного досвіду роботи. (табл. 2).

Таблиця 2 - Безробітне сільське населення за віком та причинами незайнятості (2004 рік)

Причини безробіття	Безробітне населення у віці 15-70 років	у тому числі за віковими групами (років)							Нас-ння праце-здатного віку	Нас-ння старше праце-здатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Безробітне нас-ння у віці 15-70 років, всього, тис.осіб	560,7	126,9	77,8	68,9	73,3	146,0	67,3	0,5	557,5	3,2
у тому числі за причинами незайнятості (у % до підсумку):										
- вивільнені з економічних причин	38,0	5,8	17,4	24,4	30,2	71,9	72,1	20,0	37,9	62,5
- звільнені за власним бажанням	31,8	8,6	61,4	57,7	60,1	16,4	17,1	20,0	31,9	6,3
- демобілізовані з військової строк. служби	2,0	7,8	0,8	0,4	0,1	0,1	—	—	2,0	3,1
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвіт. та вищих навч. закладів I-IV рівнів акредитації	18,3	71,3	10,3	3,6	1,8	0,4	—	—	18,5	3,1

Продовження таблиці 2

- звільнені за станом здоров'я, переходом на інвалідність	0,9	0,1	0,3	0,7	1,0	1,6	1,8	—	0,9	—
- звільнені у зв'язку із закінч. строку контракту	3,5	1,3	5,3	3,5	14,1	4,5	2,8	—	3,5	—
- інші причини безробіття	5,5	5,1	4,5	9,7	2,7	5,1	6,2	60,0	5,3	25,0

Характерною особливістю є те, що серед сільських безробітних переважає молодь у віці 15-29 років. Так у 2004 році вона складала 36,5%. І така тенденція спостерігається протягом останніх 6-ти років.

За статистичними даними загальний освітній рівень безробітного сільського населення досить високий (табл. 3).

Таблиця 3 - Склад безробітного сільського населення за освітою

	Роки					
	1999		2002		2003	
	тис. осіб	у % до підсумку	тис. осіб	у % до підсумку	тис. осіб	у % до підсумку
Всього безробітних у віці 15-70 років	384,4	100,0	419,3	100,0	456,0	100,0
у тому числі за освітою:						
- повна вища	22,1	5,7	17,9	4,2	23,6	5,2
- базова вища	58,7	15,3	68,6	16,3	74,1	16,2
- професійно-технічна	108,8	28,3	136,1	32,5	129,6	28,4
- повна загальна	124,0	32,3	147,0	35,1	168,7	37,0
- базова загальна	63,7	16,6	47,7	11,4	59,1	13,0
- початкова загальна або немає освіти	7,1	1,8	2,0	0,5	0,9	0,2

Як можна простежити за таблицею, вищу та професійно-технічну освіту має приблизно половина безробітних. Тим часом майже 50% безробітних селян мають лише загальну освіту.

Проте ці підсумкові показники рівня освіти ще не дають достатнього уявлення про справжні здібності безробітних щодо організації різних видів приватного господарювання на селі. У 1999 році Держкомстат України провів більш детальне обстеження складу безробітних, зокрема, за професійними ознаками. Воно свідчить, що серед безробітних переважають селяни, які володіють суто робітничими професіями (82,6%), з яких 44,6% працівників мали найпростіші професії, або ж взагалі не працювали та не мали практичного досвіду роботи (майже третина безробітних), і лише 13,1% були фахівцями (професіоналами).

На жаль, у 2000-2004 роках така інформація Держкомстатом не публікувалася. Для глибшого аналізу НДІ праці і зайнятості населення проведено суцільні обстеження структури сільських безробітних у 151 сільському населеному пункті Кіровоградської області [3]. Обстеженнями у 2003 році було охоплено 1617 осіб, зареєстрованих у державній службі зайнятості, зокрема у Кіровоградському, Бобринецькому, Новоукраїнському та Новоархангельському районах.

В результаті дослідження виявлено склад безробітних у різних селах, у тому числі тих, що розташовані навколо великих і малих міст і тих, що значно віддалені від них – 120-140 км.

Це дозволило дещо по-іншому оцінити показники та потенційні можливості безробітних на селі. Аналіз показав, що більше половини безробітного сільського

населення до реєстрації у службі зайнятості не були працівниками сільського господарства (57,3%), в тому числі, у селах Кіровоградського району – 74,7%, Новоархангельського району – 68,4%. З цим пов'язана і інша дуже важлива ознака – наявність земельних часток (паїв).

Частка таких безробітних складала: у Новоукраїнському районі – 97,8%, Новоархангельському – 80,4%, Кіровоградському – 68,35%. Виключенням є Бобринецький район, де цей показник складав 28,5%. В структурі безробітних осіб сільської місцевості по обстежених 4-х районах за статевим складом більшість складають жінки – 65,1%, чоловіки – 34,9%. Така тенденція спостерігається практично у всіх областях України. Безробітних жінок більше серед усіх вікових груп населення, в тому числі і серед молоді, де особливо помітна різниця за статевим складом. На сільському ринку праці „чітко проявляється його жіноче та молодіжне обличчя, низька професійно-територіальна мобільність і нерозвиненість його інфраструктури, різке скорочення вакансій, зрештою, наявність гіпертрофованого тіньового ринку праці [4].

Диспропорція статевого складу працівників села пояснюється перш за все обмеженою сферою прикладання жіночої праці в галузі сільського господарства, низьким рівнем механізації виробничих процесів, погіршенням санітарно-гігієнічних та економічних умов, неможливістю підвищити свій освітній рівень, складною демографічною ситуацією, що призводить до відтоку молоді, особливо дівчат із села.

Аналіз молодіжного сегмента ринку праці по обстежених районах свідчить про те, що значну частину в структурі безробітних селян займає молодь (віком 15-29 років) – 24,9%. Саме ця частина молоді не в змозі в достатній мірі пристосуватись до ринкових умов та аграрних перетворень, що відбуваються на селі.

Проте, в окремих сільських населених пунктах структурні характеристики безробітних ще гірші. Так, у 2003 році у селі Рівному Новоукраїнського району, яке розміщене на відстані 30км від обласного центру м. Кіровограда налічувалось найбільше безробітних у районі (99 осіб). З них 77,8% складали селяни, які до реєстрації в службі зайнятості працювали в несільськогосподарській сфері, 99% безробітних не мали земельних та майнових паїв.

Аналогічна картина спостерігалася у селах Аджамці Кіровоградського та Торговиці Новоархангельського районів, які розташовані поблизу обласного та районних центрів. Так, серед безробітних села Аджамки тільки 32,2% осіб раніше працювали в сільському господарстві, у селі Торговиці – 35,7%. Не мали земельних паїв відповідно 39,1% і 84,7% безробітних. Жінки серед безробітних цих сіл складають 58-77%, молодь у віці 15-29 років – 15-36%.

Більш глибокий аналіз складу сільських безробітних показав, що серед них значна частина раніше була зайнята у містах (маятникові мігранти) на промислових підприємствах, шахтах, залізницях, в системі споживчої кооперації, комунального господарства, транспорту, освіти тощо. У них відсутні земельні паї, досвід та навички роботи в сільськогосподарському виробництві.

В селах, що знаходяться так би мовити „в глибинці”, складалася дещо інша ситуація. Тут безробітних значно менше, і склад їх дещо інший. Так, у селі Куйбишеве Бобринецького району, що розміщене на відстані 40км від районного центру м.Бобринця, налічувалося 37 безробітних (найбільша кількість серед безробітних району), які в переважній кількості були працівниками сільського господарства (83,8%). Майже всі вони власники земельного паю розміром 6,9га. Частка молоді (у віці 15-29 років) серед безробітних селян значно менша і становила 10,8%.

Рівень освіти безробітних сільських жителів у обстежуваних селах різний. Частка осіб з вищою освітою складала 2,9%-8,1%, з середньо-технічною – 16,2%-23,0%, закінчили СПТУ – 24,0%-41,4%. Значну частину (38-50%) складали особи, які мають тільки загальну освіту (8-10 класів). Перелічені показники в деякій мірі дають характеристику потенційних здібностей безробітних сільських жителів, їх можливості щодо започаткування власної справи.

Разом з тим слід брати до уваги не тільки загальні показники освітнього рівня, а й конкретні професійні можливості та практичні навички безробітних з точки зору можливостей їх застосування у підприємницькій діяльності сільської місцевості. Вивчення професійної структури сільського населення, що перебуває на обліку у центрах зайнятості, показує, що тут в основному переважають особи робітничих професій.

Так, в обстежених чотирьох селах із 293 безробітних 232 (або 79,2%) складають особи різних робітничих професій, серед яких значна частина мають найпростіші професії, які не мають попиту на сучасному сільському ринку праці. Лише 17,1% зареєстрованих безробітних оцінюються як фахівці. Їх професійний склад свідчить про те, що вони за своїми професійними знаннями в більшості випадків не можуть задовольнити нові потреби села в сучасних ринкових умовах. Слід сказати, що така картина спостерігається у більшості сільських населених пунктів. Виходячи з цього, можна зробити висновки:

- професійно-кваліфікаційний склад сільських безробітних, що зараз має місце в сільській місцевості не призведе до успішного розвитку підприємницької діяльності;
- розвиток різноманітних форм самостійної зайнятості на селі можливий лише за умови широкомасштабної підготовки та перепідготовки сільських безробітних;
- в тих умовах, що склалися в сільській місцевості, успішно можуть розвиватися лише найпростіші варіанти підприємницької діяльності, зокрема, особисті (сімейні) селянські господарства. Проте, створювати їх можуть лише ті селяни, що є власниками земельних паїв, а їх (за статистичними даними) мають в середньому лише третина сільських безробітних.

Таким чином проведене дослідження дозволяє зробити висновок: в сільській місцевості потрібно розвивати більш масштабні несільськогосподарські підприємницькі структури, де буде створена можливість для широкого залучення як висококваліфікованих спеціалістів так і малокваліфікованих безробітних найпростіших професій. Створення таких структур сприятиме розвитку на селі обслуговуючої інфраструктури аграрного ринку, яка на даний момент ще недостатньо розвинута. Таким чином, село буде не тільки вирощувати сільськогосподарську продукцію, але й її переробляти. Крім того, необхідно створювати кооперативи, товариства, підприємства, які б займалися зберіганням, збутом, виробленої продукції, ремонтом техніки, постачанням засобів виробництва тощо. А все це – додаткові робочі місця, вирішення проблеми сільського безробіття. Проте, успіх такої діяльності потребує, з однієї сторони, великої уваги щодо підготовки спеціалістів, перенавчання безробітних селян, створення сприятливих соціальних умов (надання житла, транспорту) для закріплення їх на селі, з іншої – нетрадиційних методів створення таких структур та форм надання матеріальної допомоги при їх заснуванні.

Список літератури

1. Економічна активність населення України у 2001 році. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. – К., 2002. – 216 с.
2. Економічна активність населення України у 2004 році. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. – К., 2005. – 256 с.
3. Звіт про науково-дослідну роботу „Розробка концептуально-програмних підходів щодо розвитку ринку праці в сільській місцевості в умовах поглиблення аграрної реформи та пропозиції щодо її реалізації.” Заключний. НДІ праці і зайнятості населення. Міністерство праці і соціальної політики. Національна академія наук України. – К., 2003. – С. 86.
4. Білоблочкий М. Сучасний стан ринку праці та перспективи його розвитку // Україна: аспекти праці. – 1997. – №1. – С. 3–7.

Данная публикация посвящена рассмотрению проблем структуры и профессионально-квалификационного состава безработных в сельской местности, анализу факторов, которые влияют на них.

The present publication is touching the problems of structure and professional qualifications of the character of the unemployed in the countryside, the analysis of the factors influencing them.